ний науково-методичний журнал. 2017. № 1 (56), січень. С. 25.

13. Сичевська Л.Є, Олійник Л.Г. Козак очима нашого сучасника. Освіта та розвиток обдарованої особистості: щомісячний науково-методичний журнал. 2017 № 2 (57), лютий. С. 26–28.

14. Сичевська Л.Є, Олійник Л.Г. Козацька спадщина як етнокультурний фундамент для сучасного виховання обдарованої особистості. Освіта та розвиток обдарованої особистості: щомісячний науково-методичний журнал. 2017. № 3 (58), березень. С. 30–35.

15. Олійник Л.Г. Формування у молоді позитивного ставлення до козацтва, козацьких звичаїв та традицій. Освіта та розвиток обдарованої особистості: щомісячний науково-методичний журнал. 2017. № 4 (59), квітень. С. 32–37.

16. Сичевська Л.Є, Олійник Л.Г. Козацька спадщина як чинник гармонійного розвитку особистості. Педагогічні інновації: ідеї, реалії, перспективи: збірник наукових праць. 2017. Квітень. С. 56–58.

17. Сичевська Л.Є. Міжособистісне спілкування в «Козацькій Світлиці» як чинник зародження прогресивних ідей. Освіта та розвиток обдарованої особистості: щомісячний науково-методичний журнал. 2017. № 5 (60), травень. С. 32–37.

18. Волошина А.Л., Сичевська Л.Є, Олійник Л.Г. Сучасний просвітницький центр «Козацька Світлиця» «Київської Академії Козацтва». Наукове періодичне видання «Український психолого-педагогічний науковий збірник». 2017. № 10 (10), березень. С. 46–51.

19. Волошина А.Л., Сичевська Л.Є, Олійник Л.Г. Основні передумови популяризації елементів козацької спадщини в козацькому етнокультурному просторі. Освіта та розвиток обдарованої особистості: щомісячний науково-методичний журнал. 2018. № 11 (72), вересень. С. 32–37.

20. Волошина А.Л., Сичевська Л.Є, Олійник Л.Г. Козак очима нашого сучасника – «від малого до старого». Наукове періодичне видання «Український психолого-педагогічний науковий збірник». 2018. № 14 (14), липень. С. 20–26.

21. Волошина А.Л., Сичевська Л.Є, Олійник Л.Г. Київська Академія Козацтва – просвітницький етнокультурний простір шанувальників козацької історії. Педагогічні науки: збірник наукових праць Херсонського державного університету В.Л. Федяєва. 2017. № LXXV (75), листопад. С. 46–51.

22. Волошина А.Л., Сичевська Л.Є, Олійник Л.Г. Козацька кухня як елемент козацької етнокультурної спадщини. Наукове періодичне видання «Український психолого-педагогічний науковий збірник». 2017. № 11 (11), липень. С. 24–31.

УДК 37.013(091):271.4(477)–788(81)«1911/1990»

ДІЯЛЬНІСТЬ ЗГРОМАДЖЕННЯ СЕСТЕР СЛУЖЕБНИЦЬ НЕПОРОЧНОЇ ДІВИ МАРІЇ У БРАЗИЛІЇ У XX СТ.: ОСВІТНІЙ АСПЕКТ

Залуцька Г.І., викладач кафедри іноземних мов
Національний університет «Львівська політехніка»

У статті висвітлюється педагогічна діяльність Згромадження сестер служебниць Непорочної Діви Марії в українській діаспорі Бразилії у 1911–1990 рр. Розглянуто роль ССНДМ у зародженні та розвитку українського шкільництва в Бразилії на прикладі різнотипних навчальних установ, де працювали черниці. Представлені статистичні дані, які характеризують розвиток навчального процесу: подано типи навчальних установ та кількість учнів, які в них навчалися. Стаття містить нову та важливу інформацію про початки ы становлення освіти українців у Бразилії та роль церкви в цьому процесі.

Ключові слова: *шкільництво, освіта, Українська греко-католицька церква (УГКЦ), Бразилія, сестри служебниці Непорочної Діви Марії (ССНДМ), українська діаспора.*

В статье освещается деятельность Конгрегации сестер служительниц непорочной девы Марии в украинской диаспоре в Бразилии в 1911–1990 г.г. Рассмотрена роль ССНДМ в зарождении и развитии украинского школьного обучения в Бразилии на примере разнотипных учебных учреждений, где работали монахини. Представлены статистические данные, которые характеризуют развитие учебного процесса: рассмотрены типы учебных учреждений и количество учеников, которые в них обучались. Статья содержит новую и важную информацию о начале и становлении образования украинцев в Бразилии и роли церкви в этом процессе.

Ключевые слова: *школьное обучение, образование, Украинская греко-католическая церковь (УГКЦ), Бразилия, сестры служительницы Непорочной Девы Марии, (ССНДМ), украинская диаспора.*

Zalutska H.I. ACTIVITY OF THE SISTERS SERVANTS OF MARY IMMACULATE CONGREGATION IN BRAZIL IN THE XX th CENTURY THE EDUCATIONAL ASPECT

The article covers the pedagogical activity of the congregation of the Sisters Servants of Mary Immaculate in the Ukrainian diaspora of Brazil in 1911–1990. The role of S.S.M.I. in the birth and development

of Ukrainian schooling in Brazil, is illustrated by the example of different types of educational institutions where nuns worked. The statistical data describing the development of the educational process are provided: types of educational institutions and the number of pupils studying in them are given. The article contains new and important information about the beginnings and formation of Ukrainian education in Brazil and the role of the church in this process.

Key words: *schooling, education, Ukrainian Greek Catholic Church (UGCC), Brazil, Sisters Servants of Mary Immaculate (S.S.M.I.), Ukrainian diaspora.*

Постановка проблеми. Наприкінці XIX ст., в умовах відсутності власної державності становище українців на Галичині було доволі непростим. Економічна криза, неграмотність та бідність посилювали моральну та інтелектуальну деградацію українського населення краю. Свідоме духовенство УГКЦ вважало своїм обов'язком відповісти на виклики, з якими зіткнулося українське суспільство. Однією з ідей, яка мала допомогти вирішити згадані проблеми, стала пропозиція створення чернечої громади, члени якої б, живучи між народом, служили його культурним, суспільним, освітнім та релігійним потребам. Саме тому в 1892 р. на заході сучасної України постала нова чернеча спільнота – Згромадження сестер служебниць Пресвятої Непорочної Діви Марії (СПНДМ).

Одним із чинників, що сприяв заснуванню нової спільноти, була успішна діяльність Згромадження сестер служебниць Пренепорочної Діви Марії, непорочно зачатої (Римо-католицька церква), що тоді вже мало багато своїх осередків на Галичині, працюючи серед польського та українського населення.

Важливу роль у заснуванні і становленні гілки східного обряду згромадження відіграли священики Єремія Ломницький (1860–1916) Чину св. Василія Великого (ЧСВВ) та Кирило Селецький (1835–1918) [2; 8–9]. Якщо о. Єремія Ломницький вважається основоположником нового монашого згромадження, то о. Селецький був фундатором (ктитором) першого дому згромадження в Жужелі (нині Жужеляни) біля Сокаля.

Першою монахинею нової спільноти стала Михайлина Гордашевська (1869–1919), яка у 1892 р. у церкві св. Онуфрія Василіанського монастиря у Львові склала чернечі обітниці й отримала нове монаше ім'я – Йосафата [10, с. 9]. У 1902 р. Йосафата Гордашевська стала головною настоятелькою згромадження, що за період першого десятиліття свого існування налічувало 20 осередків і понад 100 монахинь на Галичині. Плідні результати діяльності на Галичині дали змогу черницям згодом розширити свою працю в країнах, де були численні поселення українців-греко-католиків: Канада (1902), Югославія (1906), Бразилія (1911) та США (1938).

Аналіз останніх джерел і публікацій. Проблемою становлення української освіти в діаспорі і роллю Церкви, церковних діячів та чернечих згромаджень у цьому процесі займалися: М. Марунчак, О. Ковальчук, І. Машкова, І. Патарак, І. Франків, О. Сухобокова, І. Руснак, І. Шкварок , П. Божик та ін. Серед сучасних дослідників української діаспори у Бразилії, зокрема, проблеми самоідентифікації українців, варто назвати І. Сушинську, О. Борушенко, І. Вігоринського, А. Стрілко та ін.

Вагомий внесок у дослідження та вивчення просвітницької діяльності чернечих згромаджень у Бразилії, зокрема ССНДМ, зробили вчені: А. Великий, О. Балла, В. Зінько, В. Бурко, В. Верига, О. Ананевич, Я. Закревська, А. Стрілко, М. Шкірпан та інші. Значний доробок у царині цієї тематики належить і самим сестрам ССНДМ, а також ченцям-василіанам. Зокрема, чимало спогадів, листування та праць залишили: Тереза (Текля) Катеринюк, Маргарита (Анна) Сохожак, Мелетія (Ольга) Драгомирецька, Христофора (Софія) Мельник, Северина (Павліна) Стружак, о. Сильвестр Кізима, о. Маркіян Шкірпан, о. Рафаїл Криницький, Євстахій Турковид та ін.

Згадані дослідження, що акцентують на історії згромадження, дають змогу скласти певне уявлення про працю ССНДМ у галузі освіти українців в Бразилії, однак не вичерпують усієї проблематики ролі згромадження у зародженні та розвитку українського шкільництва Канади.

Постановка завдання. Завданнями дослідження є висвітлення історії освітньої діяльності Згромадження сестер служебниць Непорочної Діви Марії в Бразилії, аналіз їхньої педагогічної праці та освітніх інституцій, заснованих з їхньої ініціативи або за активної участі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Перші сестри ССНДМ прибули до Бразилії з ініціативи ченців-василіан у квітні 1911 р. Це були сім сестер: Володимира Пеньонжек, Анатолія Боднар, Євмелія Клапоущак, Софія Рамач, Ольга Лукач, Олена Кучер і Соломія Ковалишин. Сестри вирушили до регіонів на півдні Бразилії, де мешкало найбільше українців: чотири з них прибули до міста Прудентополіс (давня українська назва

Таблиця 1

Діяльність сестер ССНДМ у Бразилії 1911–1966 рр.

Населений пункт	Рік	Діяльність	Кількість дітей
Антоніо Олінто	1951	· народна державна школа	70 учнів
Апукарана	1954	· народна приватна школа · гімназія для дівчат · вчительська семінарія · інтернат для дівчат · дитячий садок (захоронка) · недільна школа · музична школа	150 учнів 130 дівчат 25 учнів 40 дівчат 60 дітей 470 дітей
Венсислав Браз	1949	· державна школа · недільна школа · інтернат	80 учнів 120 учнів 35 інтерністок
Ґварапвава	1964	· державна школа · навчання української мови та катехизму	50 дітей
Ґовернадор Рібас	1950	· державна школа · інтернат	100 учнів 35 дітей
Ґонсальвес Жуніор кол	1938	· державна народна школа · навчання української мови та катехизму в школі та церкві	50 учнів 25 дітей
Дорізон	1922	· державна народна школа · інтернат · сиротинець · навчання української мови та катехизму в школі та церкві	115 учнів 50 інтерністок 20 сиріт 130 дітей
Есперанса	1922	· державна школа · недільна школа · навчання української мови та катехизму під час канікул	130 учнів 110 дітей
Жанґада	1938 1939	· державна народна школа · державна народна школа · інтернат · недільна школа	45 учнів 95 учнів 50 дітей 50 дітей (25 дорослих)
Іваї	1921	· державна народна школа · інтернат	100 учнів 10 дівчат
Ірапута	1911	· державна народна школа	140 учнів
Іраті	1962	· державна народна школа	130 учнів
Ітапара кол.	1937	· державна народна школа · навчання української мови та катехизму в школі · недільна школа	120 учнів 100 дітей
Кампо Моврон	1958	· державна народна школа · навчання української мови та катехизму	200 учнів 40 дітей (65 дорослих)
Каноас	1953	· державна народна школа · приватна гімназія · недільна школа · дитячий садок (захоронка) · інтернат	500 учнів 520 учнів 230 учнів 40 дітей 20 дівчат (3 сироти)
Кравейро кол.	1963	· державна народна школа · навчання української мови та катехизму · інтернат	140 учнів 85 дітей
Круз Машадо	1934	· державна народна школа · навчання української мови та катехизму · недільна школа · інтернат	80 учнів 85 дітей 20 інтерністок (10 сиріт)
Куритиба	1932	· державна народна школа · дитячий садок (захоронка) · інтернат	120 учнів 50 дітей 70 дівчат (5 сиріт)
Маллет	1925	· народна школа · господарська школа · інтернат · навчання української мови та катехизму	115 учнів 30 учениць 10 дівчат

Продовження таблиці 1

Мамбори	1965	· народна школа	
Маркондес	1936	· державна народна школа · навчання української мови та катехизму	100 учнів
Марцеліна	1931	· державна народна школа · інтернат	140 учнів 55 дівчат
Пауло Фронтінь	1940	· державна народна школа · навчання української мови та катехизму · недільна школа · інтернат	160 учнів 1 540 дітей 20 дівчат (6 сиріт)
Палмітал	1943	· навчання української мови та катехизму · недільна школа · інтернат	120 дітей 45 дітей 5 дівчат
Папандува	1941	· державна народна школа · дитячий садок · навчання української мови та катехизму · недільна школа · інтернат	70 дітей 350 дітей (230 дорослих) 12 дівчат
Пітанґа	1941	· державна народна школа · навчання української мови та катехизму · недільна школа	150 учнів 260 дітей
Понта Ґросса	1942	· у різних навчальних закладах щорічно навчають	12 450 дітей
Прудентополіс	1911	· вища нормальна школа · нижча нормальна школа · господарська школа · народна школа · чоловіча гімназія (ювенат) · інтернат · гімназія · дитячий садок (захоронка) · навчання української мови та катехизму	45 учнів 160 учнів 60 учнів 300 учнів 60 аспіранток 65 дівчат 155 учнів 30 дітей
Ронкадор	1952	· державна народна школа · недільна школа · інтернат · навчання української мови та катехизму	310 учнів 130 дітей 25 дівчат (3 сироти)
Салтіньо кол.	1946	· державна народна школа · інтернат	70 учнів 2 дівчини (1 сирота)
Сан Паулу	1956	· приватна народна школа · дитячий садок (захоронка) · недільна школа	320 учнів 50 дітей 430 дітей (25 дорослих)
Сан Роке	1939	· народна школа · недільна школа · інтернат	100 учнів 90 дітей, 95 дорослих 4 дівчини (2 сироти)
Тіжука Прето кол.	1955	· народна школа · недільна школа	115 учнів 710 дітей
Тайо	1932	· державна народна школа · навчання української мови та катехизму в школі та церкві	60 учнів
Уніао-да-Віторія	1949	· державна народна школа · інтернат · навчання української мови та катехизму	260 учнів 12 дівчат (32 сироти)

Джерело: Великий А.о. Нарис історії Згромадження Сестер служебниць П.Н.Д.М., С. 526–536.

Прудентопіль) у штаті Парана, а три осіли в Ірасемі, що в штаті Санта-Катарина. У 1913 р. на допомогу попереднім прибули ще три монахині.

Устав згромадження зобов'язував сестер працювати на ниві не тільки духовності, а й освіти [7, с. 47–48]. Тому основним завданням новоприбулих сестер стала не лише праця при церквах (прибирання, спів тощо), а й створення дитячих дошкільних закладів (захоронок), сиротинців, догляд за хворими.

Затребуваність праці сестер у Бразилії може ілюструвати заснування першого дитячого садочка (захоронки) у столиці штату Парана – місті Куритиба. Вже невдовзі після його заснування він налічував 110 дітей [4, с. 142].

Однак через обставини сестри відразу взялися й до дещо іншої праці – навчання дітей не лише у дошкільних установах, а й в середніх школах та інтернатах. Для цього були об'єктивні причини, адже ситуація з освітою у Бразилії була доволі складною. Наприклад, навіть станом на 1925 р. 75% населення країни було неписьменним, а на початку століття цей процент, звичайно, був ще вищим. Не кращою була ситуація і серед української громади, де навіть наприкінці 30-х рр.. ХХ ст. лише 6% мали освіту [5]. Свою вчительську місію ССНДМ розпочали з м. Прудентополіс, а згодом розширили її і на інші міста Бразилії, де проживала велика кількість українців [4, с. 75]. Вже у 1911 р. у школі в м. Прудентополіс, де працювали сестри, навчалося 100 дітей. Згодом черниці відкрили невеликий інтернат, що у 1929 р. вже міг вмістити 300 учнів [1, с. 274]. У 1950 р. школи сестер налічували 400 учнів: гімназія – 100 дітей, нормальна школа – 70 дітей, народна школа – 230 учнів. У 1952 р. сестри навчали загалом 2 150 учнів [1, с. 372]. Усі навчальні заклади, якими опікувалися СННДМ, були визнані та інспектувалися державними органами.

Впродовж п'ятдесяти років (дані станом на 1961 р.) у Бразилії ССНДМ заснували: 31 школу, 5 нормальних шкіл і гімназій, 6 сиротинців і садочків, 15 інтернатів. За цей період сестри-вчителі провели заняття для 148 313 учнів. Сестри не забували і про духовну освіту учнів: проведено 1 843 занять із катехизму у колоніях і церквах, які відвідали 172 827 учнів [1, с. 523].

Ще через тридцять років – у 90-х рр. ХХ ст. – бразильська провінція святого Архангела Михаїла СННДМ, яка була заснована у 1934 р., налічувала 50 чернечих осередків та 355 монахинь. На той час вони вели дві середні школи: у м. Прудентополіс та Каноас, 30 початкових шкіл та садочків. Сестри вчителювали у школах більших поселень та колоній, а також навчали грамоти та катехизму (основ віри) неписьменних хворих у лікарнях [9, с. 447]. Важливим видом освітньої діяльності СННДМ також було викладання української мови на так званих українознавчих курсах, які сестри проводи у своїх школах. Заняття не мали спільної програми й у різних школа відбувалися по-різному. Переважно проходили 1–4 рази на тиждень та тривали дві години [1, с. 372]. Вивчення україністики було також частиною вакаційних катехитичних шкіл (під час канікул). Це допомагало українцям зберегти ідентичність і свідомість української громади у Бразилії [8].

Оскільки більшість українців жили на фермах та у колоніях, розташованих далеко від шкіл, це значно ускладнювало для дітей можливості отримати відповідну освіту. Щоб залучити більше дітей до навчання, вже з 1911 р. при кожній школі, яку відкривали сестри, створювали й гуртожиток, де жили дівчата без обмеження віку, а також хлопці до 12 років. Однак у цих гуртожитках переважали діти інших національностей, бо українські родини неохоче відпускали дітей, вважаючи, що вони будуть більш потрібними вдома [4, с. 142].

Сестри також вели так звані дівочі фахові школи, де навчали вишивання, шиття та куховарства [4, с. 148].

Загалом розвиток шкіл, які створили і якими опікувалися сестри, можна умовно поділити на три етапи: 1920–1925, 1931–1943, 1949–1954 рр. [4, с. 131]. Частково вони покриваються із хвилями еміграції до цієї країни [6]. У цей період сестри активно працювали у всіх типах шкіл, які на той час існували в Бразилії (табл. 1).

Первісно сестри служебниці були запрошені керівництвом ЧСВВ для праці лише

Таблиця 2

Школа ССНДМ у м. Дорізон: чисельний та етнічний склад

Рік	Загальна кількість дітей	Хлопці	Дівчата	Українці	Інші національності
1927	171	97	74	167	4
1928	158	59	99	156	2
1929	158	95	63	154	4
1930	124	59	65	119	5
1931	106	39	67	105	5
1932	107	32	55	104	3
1933	118	65	53	116	2
1934	117	43	74	112	5
1935	125	67	58	118	7
1955	93	36	60	94	2

Джерело: Зінько В.о. Рідні школи у Бразилії. Прудентопіль – Апостолес, 1960. С. 235.

серед українців Бразилії, але місцева римо-католицька ієрархія була незадоволена таким обмеженням діяльності ССНДМ. Тому вже у 1915 р. внесено відповідні зміни до уставу, де йшлося про те, що згромадження може поширювати свою вчительську діяльність і на дітей інших національностей (табл. 2) [1, с. 287].

Початкові школи, що діяли при церквах (парафіяльні), якими опікувалися сестри, були дуже схожими на їхні освітні заклади в інших країнах, зокрема, Канаді та Сполучених Штатах Америки [3, с. 13–17]. Єдиною відмінністю було те, що школи в Бразилії фінансувала держава, а в США та Канаді вони утримувалися коштом парафіян та духовенства. Рівень шкіл ССНДМ у Бразилії був доволі високим, що, зокрема, підтверджували офіційні представники влади й інтелігенція, а також кількість їхніх випускників, яка пізніше обрала фах вчителя [4, с. 131].

Оскільки школи фінансувала держава, вона також ставила певні вимоги до цих освітніх закладів. Зокрема, у середині 20-х рр. бразильський уряд вирішив підняти професійний рівень учительства – як приватного так і державного – та провів іспит серед вчителів для підтвердження рівня їхньої кваліфікації. Під час першого тестування, яке включало завдання з португальської мови, математики, історії Бразилії та географії, іспит успішно склали 11 з 14 сестер-вчителів. Усі вони отримали відповідні дипломи, а деякі – державну подяку та премії. Друге таке тестування відбулося у 1930 р.. Під час нього лише 8 сестер з 18 одержали дипломи, оскільки вимоги до цього тестування були значно вищими за попереднє. У 1931–1932 рр. усі сестри, що займалися освітою, отримали державне визнання [1, с. 274–275].

Ще одним важливим аспектом освітньої діяльності ССНДМ у Бразилії була підготовка педагогів. Зокрема, вони зорганізували у місті Апукарана (штат Парана) вчительську семінарію, де у 1954 р. навчалося 25 осіб.

Висновки з проведеного дослідження. Підсумовуючи, варто зазначити, що сестри ССНДМ прибули до Бразилії у 1911 р. із метою праці з українською діаспорою, зокрема створення дитячих дошкільних закладів. Однак через обставини сестри не обмежилися цією діяльністю, але й активно взялися за організацію шкільництва, у тому числі й серед неукраїнського населення. Сестри працювали у різних типах навчальних закладів: дитячих садочках, народних школах (державних і приватних), нормальних школах (вищих і нижчих), гімназіях, інтернатах, недільних школах, господарських школах, вчительських семінаріях.

Упродовж перших п'ятдесяти років своєї праці у Бразилії сестри заснували 31 школу, 5 нормальних шкіл і гімназій, 6 сиротинців і садочків, 15 інтернатів. За цей період через їх школи пройшло 148 313 учнів.

Важливим видом освітньої діяльності СННДМ також було викладання української мови на українознавчих курсах, що допомогло зберегти ідентичність і свідомість української громади у Бразилії.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Великий А.О. Нарис історії Згромадження Сестер Служебниць П.Н.Д.М. Рим, 1968. 767 с.

2. Головин С. Христові обручниці. Тернопіль, 2006. 156 с.

3. Залуцька Г.І. Освітня діяльність Згромадження Сестер Служебниць Непорочної Діви Марії в Канаді у 1903–1965 рр. Педагогічні науки. 2018. № 8. С. 13–17.

4. Зінько В.О. Рідні школи у Бразилії. Прудентопіль – Апостолес, 1960. 244 с.

5. На порозі десятилітнього ювілею нашого часопису. Український хлібороб. 1934. № 23.

6. Українська громада Бразилії. URL: https://www.ar25.org/article/ukrayinska-gromada-brazyliyi.html (дата звернення 19.08.2018).

7. Устави згромадження сестер служебниць Пресвятої Непорочної Діви Марії Греко-Руського обряду. Львів, 1933. 104 с.

8. Multilingual Brazil: language resources, identities and ideologies in a globalized world / edited by Marilda C. Cavalcanti and Terezinha M. Maher. Imprint New York: Routledge, 2018. URL: https://books.google.com.ua/books?id=JuI2DwAAQBAJ&pg=PT201&dq=multilingual%20brazil%20language%20resources%20sisters%20servants&hl=en&sa=X&ved=0ahUKEwiM6vPboNrcAhUzyKYKHWotBjIQ6AEIKzAA#v=onepage&q=multilingual%20brazil%20language%20resources%20sisters%20servants&f=false (дата звернення 19.08.2018).

9. Pawliczko A. Ukraine and Ukrainians throughout the world. Toronto – Buffalo – London, 1994. 508 p.

10. Popowich C. To serve is to love. The Canadian story of the Sisters Servants of Marry Immaculate. Toronto, 1971. 355 p.